

Politikai
röpiratok

152

Lay Adolf

152

1352

A

SZÖVETKEZETEK RÖL.

ELÖADÓI BESZÉD

A II. ORSZ. IPAROS GYÜLÉSEN

★ (1879. május 31-én)

ELMONDOTTA

Dr. GAAL JENÓ.

000
7.

BUDÁPEST, 1880.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

(Hold utca 7. sz.)

Lay

A

SZÖVETKEZETEK RŐL.

ELŐADÓI BESZÉD

A II. ORSZ. IPAROS GYŰLÉSEN

(1879. május 31-én)

ELMONDÓTTA :

Dr. GAAL JENŐ.

BUDAPEST, 1880.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

(Mold utca 7. sz.)

DE BALLAGI CÉZA.

Tisztelt uraim!

Azon határozatok, melyeket épen az imént hozott a tisztelt országos iparosgyűlés, bizonyos tekintetben újat is tartalmaznak, legalább a mennyiben azok kívánságai oly szabatosan, mint ez alkalommal történt, eddig nem voltak még kifejezve. A most következő határozati javaslatok újat még nálunk sem foglalnak magukban, és így azok tüzetesebb indokolást nem is igényelnének, ha nem tartoznának azon igazságok közé, melyek szájról szájra járnak ugyan, de valódi horderejök iránt csak kevesen vannak tájékozva, melyeket ennél fogva eléggé ismételni alig lehet. És különösen most, midőn mint általában, úgy az iparosztály kebelében is, az egyes intézmények átalakításánál bizonyos visszalépési törekvés vergődik túlsúlyra, nem lehet fölösleges a szabad mozgás jótékony hatását a gazdasági életben, de különösen az ipar terén, és annak elutasíthatlan követelményeit kissé közelebből megvilágítani.

Alig vonható kétségbe, t. uraim hogy a haladásban bizonyos helyes egymásutánt mindenütt meg kell tartani. De ha ez egyszer már valahol tényleg mellőzve lőn, akkor az eltévesztett sorrendet nem lehet egészen előlről kezdeni, hanem az adott helyzetet, mint olyat kell elfogadni, s a befejezett tények szem előtt tartásával a mindenkori valódi szükségnek megfelelőleg kell eljárni.

Innen indulok ki, midőn ezen álláspont következetességgel jelentkező folyamányaira utalva, azt igyekszem kimutatni, hogy az újabb kor gazdasági és társadalmi viszonyai a megélhetés és haladás biztosítására szolgáló eszközök megváltoztatását az iparos-osztálytól is sürgetően követelik.

Az újabb kor technikai haladása, tisztelt országos gyűlés, a mívelt világ egész gazdasági rendszerét átalakította, mert a társadalom termelő erejét hatványozván, ez által a fogyasztás lehetőségét is annyira fokozta, hogy az élvezetek sok fajtát olyanok által is megközelíthetővé tette, a kik eddig névleg is alig ismerték azokat. Több élvezet, több kényelem, több fényűzéssel találkozhatni most mindenütt, és ezek hasonlíthatlanul olcsóbban szerezhetőek meg jelenleg, mint csak évtizedekkel is ezelőtt. A társadalom minden osztályának életmódja megváltozott, a mit az is tanusít, hogy a legszegényebb osztály kivételével a fényűzés elleni panasz mindenütt egyaránt hallható. E panaszkodásnak sok esetben lehet jogosultsága, de általánosan tartva, az alapnélküli, mert a fényűzés mindent összevéve mégis sokkal több jót idéz elő, mint rosszat. És némelyek, mellékesen jegyzem meg, a fényűzést nem is helyesen fogják fel, mert önálló tüneménynek tekintik, pedig nem egyéb, mint természetszerű következménye azon rendkívüli termékenységeknek, mely az emberi munkát az ipar újabb fejlődése óta jellemzi. De ezen következmény kihat azután magára az okra is, mert valjon várhatnánk-e az ipar terén további haladást, ha a fogyasztás ugy mennyiség, mint minőség tekintetében egyre nem öregbednék, és ha az átalakulás a szokásokban és szükségekben oly lassú volna most is, mint volt azelőtt? Az iparra ezen irány nagyon kedvező hatással bír, s bármit mondjanak az elfogult szellemek, én ezen irányt, az egésznek szempontjából tekintve, kárhoztatni nem tudom.

De azt elismerem, hogy van másik oldala is az éremnek, az melyen újabbkori fejlődésünk hátrányos következményeinek képét láthatjuk. Az kétségtelen, hogy minden újítás, mely az ipar terén létesül, a munkásság bizonyos köreit és az ezen körben levő existenciák eddigi alakulását megzavarja. És ezen újítások korunkban gyakoriabbak s fontosabbak lévén, mint bármikor voltak eddig, nagyon világos, hogy a zavaroknak is gyakrabban kell ismétlődniök. S ezek rendszeren be is állanak, de korántsem oly mérvben, mint általán várni lehetne. A munkának azon szabadsága, melylyel a kor igényeihez alkalmazkodhatik, és a jobb szaknevelés, mely a mívelt nyugaton már annyira el-

terjedt, azon igen megnyugtató hatással birtak, hogy az ipar terén bekövetkező átalakulások, melyek azelőtt az érdekeltek romlását vonták volna maguk után, ma legfeljebb csak hosszabb-rövidebb ideig tartó kellemetlenségeket idéznek elő. Én t. uraim, ebből kettőt következtetek. Először azt, hogy a mi azon kedvező eredményt eddig előidézte, káros hatással ezután sem lehet, másodsor pedig azt, hogy mivel már az átalakulások korszakát éljük, ne ezeket akarjuk lehetetlenné tenni, a mit elérni különben sem tudnánk, hanem oly módokról és eszközökről gondoskodjunk, melyek ezen átalakulások okvetlenül beálló káros következményeit elhárítani, vagy legalább enyhíteni képesek. Meg vagyok róla győződve, hogy minél nagyobb leend a valóban természetes fejlődésű szabadság, melylyel az iparososztály birand, és minél jobban halad a szakképzés, annál nagyobb leend azon könnyűség is, melylyel az iparos tőkéje, munkaereje és értelmiségének alkalmazását módosítani képes leend, ha valamely javítás vagy újítás folytán helyzete netán kedvezőtlenebbre változott. Nem azt jósolták-e sokan azelőtt, hogy a vendéglősök és fuvarosok ipara a mozdonyok kerekei által össze fog töretni? És mit látunk? Azt, hogy ezen iparágak soha sem virágzottak ugy, mint jelenleg, sőt tért nyernek azon mérvben, a melyben a közlekedési eszközök javulása a személyek és áruk forgalmát fejleszti. Midőn a gőz az iparnál alkalmaztatni kezdett, sokan kétsegbe voltak esve a munkások sorsa felett, s azok megsemmisülését elkerülhetlennek tartották. Az eredmény pedig az lett, hogy a gyárak, még azok is, melyek kiválólag gépekkel dolgoznak, hasonlíthatlanul több munkáskezet foglalkoztatnak napjainkban, mint a mennyi az iparban valaha működött. Egy azonban kétségtelen, és ez, hogy a viszonyok és méretek a gőz behozatala által teljesen megváltoztak. Egyes gyárakban mindig találhatni nagy számmal oly munkásokat, a kik azelőtt otthon saját műhelyökben dolgoztak. A gépek ezen iparosokat önállóságuktól fosztották meg, mert azokkal a legcsekélyebb erőfeszítés nélkül egy nap alatt könnyen lehet bizonyos számú kevésbé tanult munkással annyit gyártani, a mennyit hasonszámú jó képzettségű és nagyon szorgalmas iparos a legnagyobb buzgalom mellett előállítani nem képes

És ezen változás, mely a termelésben beállott, nem szoritkozik kizárólag a gőz közvetlen uralmának különben is nem szűk terére, hanem hódításai távolabb terjedő hatással bírnak. A gőz által megindított gazdasági mozgalom egy egész lánczolatot képez, mely oda vezet, hogy a munkaerő összpontosítása és a tömeges termelés fog egyedül haszonnal járni, vagy legalább a szabályt ez képezendi. Az újabb kor mindent, a mit csak lehet, egy színvonalra törekszik leszállítani vagy felemelni; az osztályokat és azok izléseit közelebb hozza egymáshoz, ez lehetővé teszi a gyári munka alapjellegének megfelelő egyforma termelést, innen van, hogy ma a megrendelés felett a kész munka vásárlása és az ennek kielégítésére szolgáló ugynevezett confekcio túlsúlyra vergődött. Mit tegyen már most ezen áramlattal szemben a kisiparos, ha sem független önállóságát feláldozni, sem tönkrejutását megpecsételni nem akarja? Nem tehet mást: a gyár által adott példát lehetőleg neki is követnie kell, kénytelen a megváltozott szokásokat eljárására nézve irányadókul elfogadni és igyekeznie kell a közönségben támadt fokozottabb igényeknek a maga részéről is eleget tenni, mert a fogyasztó rendszerint nem válogat azok között, a kik szükségüket kielégíteni hivatvák, csak azt nézi, hogy szolgáltatás és ár tekintetében melyik képes őt jutányosabban kielégíteni. Az iparos, akár van hozzá kedve, akár nincs, kénytelen tehát boltot nyitni és raktárt tartani, műhelye pedig csak készletének egészben vagy részben való előállítására s a legrosszabb esetben a javítások eszközlésére szolgál. Mindennek eredménye, hogy az ipar halad, de az iparos nem mindig, vagy ha igen, nem úgy és nem azon irányban, mint kívánatos lenne. Az ily változás mellett t. i. az iparos nehezebben lesz önállóvá, s ha azzá lett, fenmaradása mindig kockázatosabbá válik, üzletében a tőke túlsúlyra emelkedik a munka felett, és ha tőkével nem bír, egyáltalán nem versenyezhet és még azon keveset is elveszitheti, a mi régen te szorgalmas munka által termékenyítve, egész életében eltartotta volna.

Az ipar modern haladásának ezek valóban figyelemre méltó árnyoldalai; de ok, tőlük megijedni és

minden reményt veszítve elcsüggedni, nincsen. Az átalakulás ezen bajain nem egy helyen a régi szervezetek felélesztésével akartak segíteni, de a kik ezt akarták és néhol most is akarják, nagyon tévednek, mert maga a régi szervezet a régi viszonyok nélkül alig használt volna, a régi viszonyokat pedig felélesztani, még ha észszerű volna is, egyszerűen lehetetlen. A mívelt világ iparosai most már igen jól tudják ezt, és a kényszerűséggel, a mely előtt állanak, teljesen kibékültek, s maga az iparososztály is majdnem mindenütt belátta, hogy azok, a kik gond és szenvedés nélküli életet vagy csak könnyőradományokat kívánnak a munkásosztálynak a társadalom rovására biztosítani, hamis próféták, kik vagy roszhiszeműek s mások hajait csupán arra használják fel, hogy a zavarban levők kínos elégtelenségét saját kedvelt énjök fentartásának, és néha kivételképen becsúgyuk kielégítésének tegyék alapjává, vagy pedig jóhiszemmel vállalkoznak ugyan a vezérszerepre, de ekkor a helyzet értelmi magaslatán nem állanak. Az iparosok valódi barátai kívánhatják, hogy a hiányzó fegyelem ismét behozassék, kívánhatják a rend és szabadság összhangjának helyreállítását, de nem kívánhatják azt, hogy a kor által meghaladott intézkedésekkel a józan haladás lehetlenné tétessék, nem kívánhatják a valódi visszalépést, mert ezzel sem az erkölcsi, sem az anyagi világ bajait orvosolni nem sikerült még soha!

A panaszok, melyeket az iparosztály kebelében hallhatunk, nem alaptalanok; a bajok tagadhatatlanul léteznek, de ismerjük okaikat is s tudjuk, hogy e bajok csupán átmenetiek. Épen azért kellemetlen voltukat nem az által szüntethetjük meg, ha az átmenetet megakasztjuk, hanem olyformán, hogy a természetes fejlődést elősegítvén, magát az átmenet lefolyását is siettessük.

A termelés irányzata korunkban a központosítás felé halad: tömörülni kell tehát mindannak, a mi fenn akar maradni. A nagy tőke hatalmával csak a kis tőke egyesülése, a gyárak termékenységével csupán a munkaerő társulása szállhat szembe a nélkül, hogy a verseny harcza már előre is reménytelen volna. A kisipar ma még mindenütt igen jelentékeny, sőt a nagy

felett, ha nem is termékenységből, legalább terjedelemben túlsúlytal bir, mint például a Franciaországban régebben tett ez irányú számlálás mutatja, mert ott 1851-ben 2.094,370 ember élt a nagyipar után, míg a kisiparban 7.810,150 egyén talált foglalkozást. A nagyipar tehát a lakosság 5.85 % -ának, a kisipar pedig 21.83 % -ának adott élelmet. Van továbbá egy újabb ipari számlálás, mely 1875. évi december 1-én Németországban hajtattott végre, és pedig úgy, hogy az egyes iparüzletek közl különbséget tettek a szerint, a mint azokban 5-nél kevesebb vagy több segéddel dolgoztak, megjelölván a mellett az egyes iparágakban elfoglalt személyzet létszámának összegét, továbbá az azokban alkalmazott apróbb gépek létszámát is. Ezen ipari számlálás eredménye a következő volt. A mondott napon Németország területén 2.927,955 fő- és 302,356 mellék-iparüzlet találtatott. A 2.927,955 főüzletből kisebb volt 2.858,405, nagyobb pedig csak 69,550. Mindezen iparüzletekben 6.470,630 személy s pedig 5.356,011 férfi és 1.114,619 nő dolgozott. A nagyobb üzletekben ezen 6.470,630 személyből 2.311,399, a kisebbekben pedig 4.159,231 foglalkozott. Láthatni ebből, hogy a kisipar a kontinens iparos és leghaladottabb államaiban is a gyárak mellett még mindig igen tekintélyes állást foglal el. De közvetlenül ezen észlelés mellett azt is tapasztalhatni, hogy a kézmű-ipar napról-napra folyton szűkebb térre szorul, mert a műhelyekben elszigetelve folytatott munka, bizonyos természetes kivételekkel, a gyári munka versenyével szemben mindig kedvezőtlenebb helyzetbe jut, mert oly előnyökben nem részesül, minő a tömeges munkát segíti és sok oly kiadással jár, a melyet központosítás mellett alább szállítani nagyon könnyű lenne. A kisiparnak tehát mai formájában jövője azon értelemben, hogy még fejlődhetnék, nincs, sőt egyre tért fog veszíteni, de a kisiparosok társulásának, a kisebb emberek azon szívóssága folytán, melylyel az önállóság lehetséges mérvéhez ragaszkodnak és a termelés már többször jelzett s világosan felismerhető hajlama mellett nagy jövődjé, nagy fejlődési képessége van. És nekem úgy tetszik, hogy az nem csupán jó expediens korunkban, mely alkalmas arra, hogy a kézművesek mostani nemzedékét a teljes tönkrementástől megmentse,

hanem hogy ezen termelési forma más fontosabb rendeltetéssel is bír. Minden oda látszik mutatni, hogy a versenynek minél szélesebb alapon való érvényesülését a fejlemények következetesen idézik elő. És ha ezt tekintetbe vesszük, valamint ha meggondoljuk azt, hogy mi lenne a társadalomból, ha a nagy tőke, az iparbárok és pénzfejedelmek kizárólag dominálnák a közgazdaságot, a kik között valódi verseny csak kevés ideig lehetséges, mert közös érdekük a szövetezés által biztosítatik legjobban: akkor be kell látnunk azt, hogy a kooperatív társulás nemcsak expediens, hanem hogy annak terjedése és izmosodása társadalmi szükség, mely nélkül helyzetünk könnyen tűrhetlenné lehet. A kisipart a »divide et impera« elvénél fogva lassankint a nagy megemésztheti, s akkor az iparban általán véve a tudatlan munkáson, a munkavezetón és tőkén kívül más fokozat alig volna. A társulás van tehát hivatva ott, a hol még jogosult fenn tartani a kisipart, a hol pedig az már túlhaladott álláspont, a társulás rendeltetése a nagy mellett és ellenében megteremteni a középipart. A középosztály aránylag a legtöbb hatást gyakorolja, és az arra alapított társadalmi élet a legkellemesebb mindenütt, tehát annak erősítése minden irányban kívánatos, és különösen kívánatos ott, hol a társadalom oly egyoldalú fejlődésű, mint nálunk, hol a termelés csak egy ágánál, a földművelésnél mutatkozik azon csoportosulás, a mely nélkül egyensúly nem képzelhető. És Magyarországon ehhez még egy nagyon fontos tekintet járul, az, hogy mint tőkében szegény, és egy sokkal iparosabb állammal szoros gazdasági szövetségben élő ország, ki vagyunk téve azon veszélynek, hogy kisiparunkat elveszítjük, a nélkül, hogy nem is létező, vagy csak bizonyos irányokban meglevő gyáriparunk ez által emelkednék. A mit mi az ipar terén veszítünk, azt csak mások nyerik, nekünk tehát minden módon odakell törekedni, hogy adott helyzetünkben megmentsünk annyit, a mennyit csak megmenteni lehet, hogy a további fejlődésre kedvezőbb idők beálltával alapunk maradjon. És ha van remény, hogy a hazai piacot iparunk számára visszahódíthatjuk, s azt megtartani is képesek leszünk: ilyen reményünk csak is az esetben lehet, ha állandóan a mostaniaknál jobb és olcsóbb

iparcikkeket termelünk. Abbeli reményünk csak úgy lehet alapos, ha iparunknak oly irányban tudunk lendületet adni, a mely a kor követelményeivel, a mai fejlődés szellemével megegyezik és a melynek nemzetgazdasági biztos alapja van. Hogy a hazai piaczszerzése kívánatos, hogy abból nemcsak az iparosra, hanem a gazdára is nagy haszon háramlik, de hogy ezt csak természetes gazdasági fejlődés útján és nem, eddig legalább, óriások kezében is hasznavehellen eszköznek bizonyult egyleti védelem által lehet elérni: az iránt ma már minden kissé tapasztaltabb ember tisztában lehet. Én az általam említett iparosalap biztosításának legalább megkezdésére a kooperatív szövetkezést azon egyetlen utnak tartom, melyen még most is célt lehet érni, melylyel nagy kézműiparunk korszerű reformját keresztül vihetjük, melynek segítségével a nem rendkívül nagy tőkével dolgozó iparágak részben hiányzó tőkéjét pótolhatjuk, mely által az ipart a technikai vívmányok jótékony hatásában részesíthetjük, állandóbb termelést, állandóbb üzletkört, idővel védelmet, talán önállóságot is szerezhetünk a hazai iparnak.

Ha a kooperatív társulás minden alakja helyesen kombináltatik, ha ennek szükségétől az iparos és fogyasztó osztályok mélyen át lesznek hatva, ha ezen hatás elérése végett azok, a kik állásuk vagy képességeik, multjok és jelenöknél fogva erre hivatvák, mozgalmat indítanak meg, s a helyes irányú mozgalmi vezetésében kitartóknak bizonyulandnak: erős meggyőződésem, miszerint oly fordulatot lehetne adni iparunknak, mely arra és az egész államra csak áldásos befolyással bírhatna. De ezen szövetkezés iparosainkra nézve nem lenne mindjárt a jobb, a kényelmesebb élet kezdete, sőt ellenkezőleg többet és jobban kellene dolgozniok, mint eddig, mert a gyárak irányában a társulat versenyképessé csak ekkor válhatnék. A gyár nagy tőkéjében felette nagy előnnyel is bír a kisebb szövetkezet felett, és ennél, ha egészséges elemekből helyesen alakulna, a viszonylagos tanultságnál fogva csakis a munka lenne jobb és talán az érdekelttség nagyobb. Azt mondom, talán, mert a nyerelemény-jutalék biztosítása által a gyár jó részben ezt

is megszerezheti magának. De az igazi buzgalmat és valódi odaadást homogén elemek észszerű szervezete mellett nem törhetné meg semmi sem, pedig a szövetkezet ezen erényekben is nevelhetné tagjait. Ezeknek mindenesetre fegyelmezett csapatnak is kellene lenni, mely a cél fontosságának tudata által kényszer nélkül folyton hasznos és kitartó törekvésben maradna.

Én tehát a kooperatív társulásnak két szempontból tulajdonítok rendkívüli horderőt, először azért, mert ott is, a hol már régebben keletkezett ipar virágzik, azt az egyoldalú, tehát minden bizonynyal egészségtelen fejlődésből megmentheti; másodsor pedig, mivel lehetővé teszi, hogy kisebb nemzetek, melyek fejletlenebb ipara eddig a forgalmi nehézségek által még bizonyos védelemben részesült, ma, a forgalmi eszközök tökélye korában, kevesebb tőke és vámvédelem mellett a nagyobb iparos-államok általi teljes gazdasági elszibbasztástól annak segélyével megóvhatják magukat.

Nekünk is a gyáripar befolyása ellen kell védekeznünk és pedig annál inkább, mert a mi kézműiparunk feláldozása által a belföldi munkás-osztályt sem gyarapítanók. A magyar ipar létéről vagy tökéletes megsemmisüléséről van tehát jelenleg szó és ezen kérdés iránt senki, a ki ezen hazához ragaszkodik, annál kevésbé maga az első sorban érdekelt iparosztály, hideg közönnyel nem viseltethetik.

Vétenék a jelenlevő iparos-értelmiség ellen, ha alapfogalmak, talán kissé kezdetlegesb tanok előadását és általán ismert tények felsorolását e helyen egyedüli feladatommak tekinteném, de minthogy az országos iparosgyűlés nem csupán tanácskozmány, hanem egyszersmind célja, hogy az itt elismert igazságoknak minél szélesebb körökben elterjedést biztosítson, tehát előadói lisztem tette kötelességemmé, hogy az iparosok kooperatív, egyetemlegességen alapuló társulásának történetét, lényegét és jelen állását néhány jellemző adat összeállításával legalább vázlatosan körvonalozzam.

* * *

A kooperatív társulás eredetét nem Németországban, hanem Angliában kell keresnünk, mert

annak eszméjét a *rochdale-i utászok* (pioneers of Rochdale) társulata 1844-ben valósította meg először, midőn 20 taggal és 28 font sterling alappal keletkezett, de már 1859-ben 3000 tagja és 300,000 frtnyi alaptőkéje volt. E társulat *Robert Owen* elvei szerint a flanelletakácsok körében alakult és folyton szép nyereséggel dolgozik, mert már 1860-ban 10% tiszta jövedelme volt és 1.600,000 frtnyi forgalmat idézett elő. Valamivel előbb, 1858-ban egy nagy fonódát építtetett, mely egy fél millió forintba került, és az Lancashireben ma is az első rendűek közé számítatik. — Megemlítendő továbbá, hogy 1847-ben a yorkshire-i Leeds-ben egy kooperatív molnár-társulat létesült »Leeds kooperatív flour mill« név alatt. Nagyon csekély alappal kezdette meg működését, de igen gyorsan felvirágzott, mert már 1858-ban három ezer tagja volt és azon időtájt évenként 600,000 frt árú lisztet adott el. Ezen mozgalom Angliában azóta is haladt, úgy, hogy a nagy gyárvárosok közelében, minők Manchester, Leeds és a többiek, a nagy gyárak mellett kooperatív társulatok is találhatók és kisebb, gyárszerűleg berendezett műhelyekkel bíró szövetkezetek állanak fenn. A nagy gyárosok pedig ezeket, valamint a nagyobb magán iparosokat mintegy támogatják, a mennyiben bizonyos különleges árukat ők maguk rendelkeznek meg nálók.

Ugyanezt lehet Francziország egyes vidékein pl. Roubaix, Tourcoing, Rouen és Lille táján is tapasztalni. Ily társulás alapján keletkezett *Mühlhausenben* (Elsass) az egynevezett »*société des cités ouvrières*« a munkás-városok társulata. E társulat célja volt munkás-lakokat építeni és azokat hosszabb idejű törlesztés mellett egyes munkásoknak adni el. Már 1862-ben 618 ilyen házat építtetett, és abból 538-at el is adott. Az egész vállalat úgy volt szervezve, hogy az a munkás népnek mintegy takarékpénztárul szolgált.

A hitelszövetkezetek első példáit ismét a munkások segélyező egyletei képezték Angol- és Franciaországban. Amott »*friendly society*« barátságos egyletek, itt pedig »*société de secours mutuels*« kölcsönös segélyező-egyletek név alatt, de csakis betegség és nyomor esetén vették igénybe. Ugyancsak Francia-

országban az 1851. évi május 11-én kelt törvény alapján kezdtek működni a *nyugdíj-intézetek is*, »Caisses de retraites pour la vieillesse« név alatt.

Az iparosok termelésére nagyobb befolyásuk a takarékpénztáraknak volt, melyek Angliában az 1828. évi július hó 28-án kelt parlamenti acta (a saving banks act) által, Franciaországban pedig legelőbb az 1835. évi június 5-diki törvény által szabályoztattak. Ezen valódi *takarékpénztáraknál* csak bizonyos nagyságú betétet lehet tartani, s szervezetök olyan, melyben a jótékonyosság és gyámkodás jellege túlsúlylial bir, mert főleg a szegény osztály igényeihez vannak alkalmazva úgy, hogy abban a takarékosági hajlamot felébreszse, előmozdítsa és fentartsa. Ezen keservesen gyűjtött tőkét alig lehet nagy kamatban részesíteni, mert a lehető legbiztosabban kell azokat elhelyezni.

Valódi népbankok azonban, melyek a termelésre is rendkívül jó befolyással bírtak és bírnak, a *skót bankok*. Ezen intézetek több, mint másfél század óta állanak fenn, s a próbát nem egy esetben fényesen kiállották. A mult század végén és a jelen század elején vívott nagy harcok nyomában beállott válságok nem rendíthették meg azokat, és a kisebb 17 skót bank most is nagyon áldásosan működik. A glasgowi bank, mely az idén bukott meg, nagy intézet volt, és ennek bukását sem a szervezet, hanem a példátlanul helytelen eljárás idézte elő.

Ezen bankok fölve a kisebb hitelek adásában áll, melyekkel fennállásukat természetesen oly kockázatnak, mint a nagyobb hitel által, nem teszik ki. Ezen kisebb hitelt fedezet nélkül szokták adni. Ha például egy iparos vagy kiskereskedő meg akar telepedni és ehhez nincs tőkéje, vagy ha van, de nem elég az üzlete folytatásához, akkor két vagy három barátjának kíséretében, kik becsületességét és képességét bizonyítják, a bankhoz, vagy annak helybeli fiókjához megy és azok egy bizonyos összegre nézve kezességet vállalnak érte. A bank ezen összegig aztán hitelt nyit neki. Az így kapott pénzen a szükséges eszközöket és anyagokat beszerezheti és fizetéseit a bankra szóló utalványokkal teljesíti, de viszont bevételeit is annak adja át, úgy hogy a bank napról napra láthatja eljá-

rását, abból folyton tudja hányadán van vele, miről a kezesek is mindig alaposan meggyőződhetnek. Alig is fordul elő eset, hogy az ily hitelekből a bankokra nagyobb kár háramlanék. Igaz, hogy a skót bankok különösen kedvező helyzetben vannak, mert bankjegykibocsátási joggal bírnak és pedig ezen jegyek sokkal kisebb összegre szólhatnak, mint pl. Angliában. Így tehát e bankok igen szép és hasznos intézetek ugyan, de általunk, legalább mostan nem utánozhatók.

Hazánk iparosainak utánzására legalkalmasabb a német iparosok eljárása, kik egyik legnagyobb jótevőjük, *Schulze-Delitsch* porosz képviselőnek, később irónak és nemzetgazdának, most a szövetségi egyesület ügyészének elvei szerint hitelegyletek és közös termelő társulatokban szövetkeztek.

Az első hitelegylet *Eilenburg* városkában jött létre és 1850. évi október hó elsején kezdte meg működését. Nemsokára maga az indítványozó lakhelyén a szomszédos *Delitschen* alakított egy másikat. A Németországban keletkezett többi ilyenmű társulatok az utóbbinak alapszabályai szerint alakultak. Ezen alapszabályok értelmében a tagok 15 ezüst garas felvételi illetéket, és aztán törzsbetétük növelésére havonként két garast fizettek, mely összeg addig növekvék, míg 16 tallérra nem szaporodott.

De a szövetségi tag befizetéseinél nincs ezen határidőhöz kötve, hanem szabadságában áll azokat hamarább is teljesíteni. Ha üzletrésze teljes, akkor kiveheti azt, vagy benn hagyhatja tetszése szerint. Ez utóbbi esetben osztalékot kap. További betéteket is fogadnak el tőle, de viszont megfelelő kölcsönre ő is igényt tarthat. A delitschi »Vorschussverein« 1861-ben már 81,708 tallért adott kölcsön három hónapra; tagjainak száma 484-re emelkedett, a pénz ára annál 5% volt, melyhez kezelési díj címén havonként $\frac{1}{4}$ % járult. Az előleg-egyletek ezen példa után nagy mérvben szaporodtak, s fő jellemvonásukat a fedezetlen kölcsönadás, a személyes hitel és az egyetemlegesség képezik. Ezek és a skót bankok közti különbség az, hogy az előleg-egyleteknél a kölcsönzők és kölcsönadók együttesen képezik a banktársulatot, és hogy

ezek helyzete váltakozik, míg a skót bank a kölcsönzökkel mindig csak mint felekkel áll szemben. A második különbség, hogy a skót banknál a személyes hitel csak egy pár egyén kölcsönös jótállásán, itt pedig az összes tagokén alapszik.

Az előleg- vagy hitel-egyletek erre roppant gyorsan terjedtek el az egész német birodalom területén, Ausztriában, Franciaországban, sőt ilyenek ez idő szerint az egész mívelt világon találhatók. Már 1859-ben Poroszországban 517, Ausztriában 122, összesen pedig 961 ilyen egylet állott fenn.

A kölcsönös jótállás elvének alkalmazásával aztán több más célú társulat is keletkezett. Ilyenek voltak a fogyasztási-egyletek, melyek feladata a munkások és kisiparosok élelmi szükségleteit olcsón és jobb minőségben szerezni be. Ilyenek továbbá a közös anyagbeszerzési-egyletek, melyek a kisiparost az üzlete folytatásához megkivántató nyersanyagok nagybani vásárlásának előnyeiben részesítik. Ily célú egylet 1859-ben mintegy 200 állott fenn Németországban, t. i. 150 nyersanyag-beszerzési és 50 fogyasztási-egylet. Az egyletek székhelyeit és viszonyait azonban maga Schulze-Delitsch is csak hiányosan ismerte, alapos tudomása volt azonban arról, hogy egész Németországban 73 anyagbeszerzési egyletben czipészek, 30-ban szabók, 14-ben asztalosok, és kárpitosok, 4-ben takácsok, 5-ben kovácsok, 3-ban pedig könyvkötők szövetkeztek.

Ezen kívül közös raktár és termelő-egyletek is keletkeztek, azonban sokkal kisebb mérvben, mint olyanok, melyek a hitel közvetítésére szolgáltak. Pedig, mint az előbb kifejtettem, ezekre most már mindenütt igen nagy szükség van. És ha a jelen a közvetlen szükségesen alapuló hitelegyleteké is, meg vagyok róla győződve, hogy a többiek szintén nagy jövővel bírnak. Különösen nálunk kínálkozik azoknak szervezetők bizonyos módosításával termékeny talaj. El kell ismernem, hogy főleg a közösen termelő szövetkezetek az egyes iparostól több lemondást, több erőfeszítést kívánnak, nem is oly egyszerűek a kivitelben, mint a hitel-egyletek, de mit használnak mindezek, ha iparunk alapja van a nagy vállalatok és külföldi verseny által megtámadva.

Maga *Schulze-Delitsch* a szövetkezetek, különösen a hitelegyletek gazdasági alapját és társadalmi jelentőségét körülbelől következőleg jellemzi:

Az ipar mai haladása mindinkább a nagyban való termelésre irányul, mert az újabb technika rendkívüli segédeszközei mindig nagyobb üzleti összegeket igényelnek, a ki pedig azokat nem használja, kedvezőbb helyzetben levő osztálytársaival nem versenyezhet. A fokozott ipari előképzettségen kívül tehát leginkább a nagy tőke az, a mi az üzlet jövedelmező folytatásához elkerülhetlenül szükséges. Ez pedig oly feltétel, melylyel kisiparosaink rendszerint nem bírnak, holott azzal birni, reájok nézve életkérdés.

Azért már 1848 óta általán nyilvánult a kívánság, hogy népbankok állittassanak fel. Ennek következtében a nagyobb városokban bizonyos számú előleg-egyletek és kölcsönpénztárak keletkeztek is, de rövid ideig tartó fennállásuk után vagy teljesen megszűntek, vagy pedig a meglevő szükségnek eleget nem téve, nyomorúságosan tengődtek. Ezen eredmény oly alapon különben, a milyenen ama intézetek működtek, elmaradhatlan is volt. Ezen alap tudniillik szigorúan véve nem volt más, mint a könnyör. Az üzleti alapot ajándékok, kamatnélküli kölcsönökből szerezték össze, s mint az ilyen pénzekkel rendszeren szoktak, úgy gazdálkodtak azokkal itten is. Habár a kölcsönvevők az előleget visszafizették, sőt kamatot is adtak érte, de az egésznek jellege, t. i. a segélynyújtás, az erre szorultak irányában vagyonosabb polgártársaik részéről, folyton jelentkezett. A kölcsönök csakugyan a segély természetével bírtak, melynek adásánál a kölcsönző a fizető-képességre, az adós pedig a pontos visszafizetésre nem a legnagyobb súlyt fektették. Ily eljárás mellett be kellett annak következni, hogy az alaptőkét a kimaradt visszafizetések jobban csökkentették, mint a mennyire a járulékok gyarapították azt. Az ilyen alamizsnára épített intézetek iránti melegebb érdeklődés ugyanis könnyen meghül, mert részvétőkért az alapítók és vezetők hála helyett kiábrándulást és a segélyzettek csupán egyre fokozódó követeléseit nyerik. Minden ilyen intézetre nézve igazságképen lehet elfogadni, hogy míg csak egy harmadik kegyelméből

léteznek és annak akaratától függnék, életképességök nem lehet meg, s ezt csak akkor érhetik el, ha a maguk erejéből is fenn tudnak állani.

Bizonyára nagyon figyelemre méltó jele az időnek, hogy a munkás-osztály nyomorát annyi oldalról szóval és tettel elismerik, és hozzá is látnak, hogy azt enyhítsék. Csak az ily kísérleteknél már legalább az állami segély- és a magán jótékonyosság utáni folytonos kiabálást mellőznék. Mert mi az állami segély más, mint könyöradomány? Hiszen az állam tagjai összességénél nem egyéb, s az egyes osztályoknak nem adhat semmit sem a nélkül, hogy azt a többiektől el ne vonja. »Ha a tömeget ahhoz szoktatják, mondja Bastiat, hogy mindenért, a mi velök történik, legyen az jó vagy rossz, az államot tegyék felelőssé, akkor egy kormány sem fog fennállhatni.« Meggondolták-e, minő veszélyes a polgárok legnépesebb és legtehetősebb osztályával elhíttetni, hogy polgártársaik segélye nélkül nem állhatnak fenn, s hogy ők alamizsna nélkül nem tudnak segíteni magukon? Semmi sem alkalmasabb annak erkölceit megmételyezni, mint épen az ily eljárás, mert nem lehet belátni, hogy legyen az ez által teremtett helyzet fenntartható és azokra nézve, a kikre ezen osztályt mindegyre utalják, tényleg el is viselhető. E helyett szoktassák az embereket ahhoz, hogy a segítséget magukban keressék, és ha valaki állítja, hogy ott azt nem találhatják fel, az nem jól ismeri a munkás-osztályt. Ezeket saját erejük felismeréséhez vezetni, s így önértüket és önbizalmukat felkölteni, az egyetlen valódi, a legnagyobb szolgálat, melyet azok, kiket szerencsésb társadalmi helyzetük a tágabb körű szellemi műveltség útjára juttatott, iparos polgártársaiknak tenni képesek. Ezen elv megbizhatóságát a kölcsönösségre alapított hitelintézetek sikerei a legfényesebben igazolják. A személyes hitel közvetítésére levén hivatva, oly téren kellett működniök, melyen az az előtt elterjedt nézet szerint a tőkepénzesek közbejöttte, vagy közbiztosíték és segély nélkül alig lehet valamit tenni. És céljokat ezek minden közreműködése nélkül még is elérték, mert tagjai az egyetemlegesség alapján szervezetbe hozatván, feltalálták azon központokat, melyekbe az

egyesek kisebb takaritmányai, sőt idegen pénzek is folyhattak. A hitel, mely az egyes előtt zárva volt, az összesség előtt, melyben mindenki az egészért felelős, önként kitérult. Egy pár év alatt ezen intézetek jó hirté úgy megszilárdult, hogy a hozzájuk intézett pénzájánlatokat mind nem is használhatták fel.

Midőn ehhez még osztalék is járult, a tehetősebbek is kezdtek részt venni, és nyert az eszme folyton tért és barátokat. Szervezete mindenütt alkalmazható és annak létesítéséhez csak komoly akarat szükséges. Ezen szervezetnek még azon nagy előnye is megvan, hogy a helyi viszonyok különös kivánalmához nagyon könnyen alkalmazható. Az *egyetemleges jótálláson* kívül főjellege a szövetkezetnek a *tagok saját tőkegyűjtése*. Ezen két eszme alapján egyedül a maguk erejéből a hitelre szorultak intézetet alapíthatnak, mely hitelszükségletüket ki is elégítendi.

Bármennyire üdvös is azon könnyűség, melylyel valaki hitelt kap, az a kevésbé vagyonos osztályok kezében kétélű fegyver lehet, azért a fedezetről és a rendes tőkeképzésről is gondoskodni kellett. Ez a törzsbetétekben van megadva, melyet a tagok havi betétek által képeznek, s mely a társulatnak és ha ez vesz tőkét kölcsön, a társulati hitelezőknek fedezetül szolgál. Az ily havi betétekből jelentékeny tőke képződik, mely a tagok tulajdonát képezi. Azon nagyszerű sikert, melylyel ezen egyletek dicsekedhetnek, főleg a betétek intézményének lehet köszönni. Az, mivel a hitelképesség van hozzája kötve, a leghatalmasabb tényező a takarékoság előmozdítására. A résztvevők helyzete kellemesb lesz, mert valamit maguknak nevezhetnek, mert saját munkásságuk és lemondásuk által hitelt nyitottak maguknak. Bátran tekintenek a jövőbe, arra való figyelemmel cselekednek és számolnak, tetteik pedig és önbecsülésük egyre növekszik.

Ha azon főelveket, melyek szerint ezen intézetek működnek, röviden össze akarjuk foglalni, a következő mozzanatokat kell figyelembe vennünk, melyek némelyike által azok más természetű intézetektől teljesen különböznek. Figyelembe kell venni azt:

1. hogy itt a hitelt igénylők a vállalatnak alapítói és fentartói, miért is annak haszna és kockázata őket illeti;

2. hogy a pénzkezelés bankszerűleg intéztetik és hogy semmiféle szolgáltatás nem ingyenes;

3. hogy az üzletrészek lassan képződnek, s a hitel és intézeti jövedelem alapjául és mérvéül szolgálnak;

4. hogy a tagok egyetemleges jótállása mellett idegen tőkét is lehet az üzletbe vonni;

5. hogy a tagok száma előre nincs meghatározva, beléphet mindenki, ha az alapszabályok feltételeinek eleget tesz, és ha annak rendje és módja szerint felmond, az intézetből ki is léphet.

A németországi szövetkezetek egy nagy kötelékbe léptek, melynek élén külön hivatal áll *dr. Schulze-Delüsch H.* vezetése alatt. Ilyen kötelék azon felül Ausztriában és Olaszországban létezik, Belgiumban pedig és mintegy 12 év óta Angliában a szövetkezetek évi közös nagy gyűléseket tartanak. Németországban közvetítőül szolgálnak az al-, vidéki vagy országos kötelékek, melyek a szövetkezetekkel, de a központi általános kötelékekkel is állandó viszonyban vannak. Ez utóbbinak hivatalos czíme: »Allgemeiner Verband der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften.« Az általános kötelékhez tartozó szövetkezetek 1859 óta minden évben vándor-közgyűlést tartanak, melyről évi jelentés adatott ki; a legutolsó 1877-ről tavaly jelent meg és ugy az év általános üzleti benyomásait, mint a szövetkezetek összesített és részletes adatait foglalja magában.

Ezen legutolsó jelentés szerint a németországi szövetkezetekre az utóbbi évek válságai nagyobb befolyással nem bírtak, mint a többi szolid vállalatokra, sőt az idők kedvezőtlen volta daczára azoknál hanyatlás nem észlelhető. Ellenkezőleg, nem oly mérvben ugyan, mint eddig, de hiszen ezt kívánni is alig lehet, a szövetkezetek és azok tagjainak létszáma még az említett évben is emelkedett. Ezt a következő összehasonlítás a legjobban kitünteti.

Németországban volt:

	1876-ban	1877-ben		Ez utóbbi év- ben több + v. kevesebb —
1. Hitelegylet	1793	1827	+	37
2. Közösen termelő- társulat	600	622	+	22
3. Fogyasztási-egylet	633	624	—	9
4. Epitő-társulat . .	54	50	—	4
Összesen .	3080	3123	+	43

Az alkötelékek száma 32-re rugott.

Ausztriában 1876-ban 1606 szövetkezet találtatott; a német általános kötelékbe pedig oda való szövetkezet 1100 lépett be.

A köteléknek rendes közlönye van, melyet *Parisius* és *dr. Schneider*, az ügyészség első titkára, szerkesztenek s *Keil E.* kiadásában Lipcsében jelenik meg; címe: »*Blätter für Genossenschaftswesen.*« Külön bankkal is bír a szövetkezet, mely betéti társaság ezen cég alatt: *Deutsche Genossenschaftsbank* Sörgel, *Parisius & Comp.* Berlinben 9 millió márk alaptőkével. Rendeltetése, hogy a szövetkezetek nagyobb banküzleteit közvetítse. A banknak a délnémet szövetkezetek számára 1871 óta Frankfurtban fióküzlete van.

A szövetkezeti ügy most már egész irodalommal bír, melynek főbb termékei az évi jelentésekben rendszeren hirdetvék. Ezen ügy fejlődése oly tanulságos, hogy a mennyire a tudvalevő adatok megengedik, azt itt, habár csak röviden vázolni szükségesnek tartom és e célból a szövetkezet egyes fajait külön fogom kissé közelebbről vizsgálni.

A *hitelegyletekre* vonatkozólag már megjegyeztem, hogy azok miként keletkeztek, és hogyan szaporodtak, itt még csak üzletük gyarapodását kell egy pár adattal jelezni. A rendes jelentéseket ide vonatkozólag 1859-ben kezdték szerkeszteni, midőn 80 egylet küldte be zárszámadásait; az ilyenek száma folyton emelkedett és 1867-ben 929-et tőn. Ezen egyletek tagjai ugy szaporodtak, hogy míg azok 1859-ben 18,000-ret kevéssel haladtak meg, 1867-ben már 219,358-ra, 1877-ben pedig 468,652-re

rugtak. Az adott kölcsönök és prolongatiók 1859-ben csak valamivel tettek többet 4 millió tallér-, vagyis 12 millió birodalmi márkánál, míg:

1875-ben azok	1.495.468,436	márkát
1876-ban »	1.525.389,219	»
1877-ben »	1.550.402,483	»

tettek.

Ezen összegből az illető jelentkezett társulatokra átlag egyenként esett:

1859. évben	154,926	márka
1875. »	1.835,151	»
1876. »	1.892,542	»
1877. »	1.668,894	»

Érdekes lesz összehasonlítani, hogy a kérdéses társulatok mennyi saját tőkével rendelkeztek és mennyi idegen tőkét használtak, valamint azt, hogy mindezekből egy-egy társulatra mennyi esett és végül, hogy a saját tőke hányadrészét képezte az idegen tőkének.

Mindenek előtt a saját és idegen tőke mennyiségét és egymáshoz való viszonyát hasonlítsuk össze, mit a következő számok fognak lehetővé tenni. A társulatok forgalmában volt márka:

	saját tőke	idegen tőke	a saját képezte az idegennek %
1859.	830,538	3.042,435	27 ⁵⁰
1875.	91.969,988	330.164,902	27 ⁸⁵
1876.	98.891,166	334.472,581	29 ⁵⁷
1877.	110.700,993	351.019,103	31 ⁵⁴

Láthatni az itt idézett adatokból, hogy mily örövendetes irányban halad és fejlődik ezen egész ügy, mert nemcsak a forgalom emelkedik, hanem a kölcsönzésnél használt idegen tőkével szemben a saját tőke is egyre növekszik, a mi a takarékoság öregbítésének és így a szövetkezetek üdvös hatásának két-sége nem vonható jele.

A nyersanyag-beszerezési szövetkezetek a német kézműiparosok közt keletkeztek először; nemsokára a közös termelő-társulatok által túlszárnyaltattak, mert a gyáripár munkafelosztásával, berendezése és tömeges termelésével szemben csupán a nyers anyag jutányosabb beszerzése nem nyújtott a kisiparosnak elegendő

előnyt arra, hogy tovább versenyezhesen. De újabban a termelő-szövetkezetek kedvezőtlenebb viszonyok közt dolgozván, különösen azon iparágakban, melyek a gyáripár versenyének nincsenek annyira kitéve, a nyersanyag beszerzési szövetkezetek ismét jobban szaporodtak. És valóban a nyersanyag bevásárlásánál oly jelentékeny összegeket lehet megtakarítani, hogy ezen intézmény felkarolása teljesen indokolt. Az oly kevésbé tehetős iparosok, kik a nagyban való beszerzés előnyeiben különben nem részesültek volna, jobb árúkat sokkal olcsóbban, 10—20 %-nyi megtakarítás mellett, vásárolhatnak és még a szövetkezet nyereményében is részesülnek.

E tekintetben azon panasszal lehet Németországban találkozni, hogy az iparosok az elszigeteltséget önállóságnak tekintve, más hason természetű iparágakban működő osztálytársaikkal nem akarnak szövetkezni és hogy gazdasági belátásuk, továbbá azon erélyök, hogy hosszas időre a megrendelőknek ne hitelezzenek, nem olyan, mint kívánatos lenne.

Ezen szövetkezetek a gazdáknak épen olyan, vagy talán még nagyobb szolgálatot tehetnének, mint az iparosoknak, mert a gazdászat újabban észlelt haladása mellett sok új cikket kellene nekik beszerezni, melyek vásárlási helyének, árának és előnyös vételének körülményeit az egyes gazda bajosan fogja mindjárt, önkára nélkül felfedezhetni, míg ez a szövetkezet útján nagyon könnyű lenne. Valószínű azonban, hogy ha a gazdák nehézkességét kissé mozgékonyabb eljárás fogja felváltani, akkor ezek körében is nagyobb felkarolásban fog a társulás a jelzett cél elérése végett részesülni. Németországban azt már a gazdák körében is figyelemre méltatják, de szervezetének némely hiányai szintén kitűntek, azért az 1877-ben Wiesbadenben tartott nagy gyűlésen ki is mondatott, hogy a gazdasági nyersanyagot beszerző társulatok üdvösebb működhetése, sőt virágzásuk főfeltételének biztosítása végett mulhatlanul szükséges, hogy a beszerzendő árú a szövetkezet által a meglevő gazdasági kisérleti állomásokon előlegesen szakszerűleg megvizsgáltassanak, a hol pedig ilyenek nem találhatók, ott a szövetkezetek kötetelékei ugyanazon célból megvizsgált ve-

gyészek közreműködését vegyek igénybe. Szükségesnek mondatott ki továbbá, hogy a raktárak készlete szintén vegyészileg ellenőriztessék; ez koronként ismételt vegyész szemle által történik.

A mi a nyers anyagbeszerzési társulatok szervezetét illeti, arra nézve röviden a következőket adhatom elő. E társulatoknál az anyag vásárlásához szükséges alaptőkét a tagok egyetemleges jótállás mellett veszik fel, vagy pedig ily alapon mindjárt az árukat hitelbe veszik át. Az így beszerzett árúk a tagoknak az eredeti bevásárlási árnak 4—8 % -kal lett emelése után adatnak át. Ezen áremelésből fedeztetik minden kiadás, minők a kölcsön kamatai, a kezelési költségek, a tisztviselők fizetései és egyebek. Az itt említett kiadások nemcsak kikerülnek abból, hanem a társulatoknak igen tisztességes nyereségek is marad, melyet tagjaik közt az általok vásárolt anyagok árának aránya szerint osztanak ki. A szövetkezetek rendszeren saját üzleti alaptökével is bírnak, melyet vagy a nyereség megőrzése, vagy egyszersmind a tagok havi fizetéseiből alakult üzletrészek képzése útján szereznek. A hivatalnokok, minők a raktárnok, az ellenőr és pénztárnok szoktak lenni, nyereségjutalék által javadalmaztatnak; ennek kulcsát rendszeren 2—3 % képezi, melyért a raktárnok sok helyen a helyiséget is adja. A fennebb említettek után ki lehet számítani, hogy az üzleti tőke 3—4-szeri megfordítása mellett csakugyan jelentékeny nyereség marad, ha a kölcsönök kamatai leszámítottak is. A gazdasági hasonnemű szövetkezetek szervezete ugyanez, csak hogy azoknál a forgalom lassúsága miatt az eladási ár emelésénél és a hivatalnokok díjazásánál más százalék-kulcsot kell alkalmazni. A nyersanyag-beszerzési társulatoknál különösen figyelni kell arra, hogy az alapszabályokba oly intézkedések is vétessenek fel, melyek a tagok hitelbevásárlását bizonyos garantiát nyújtó és azt lehetőleg megszoritani hivatott feltételekhez kötik, mivel e szövetkezetek megülő betűjét épen az így támadt követelések képezik.

Az általános kötelék ügyességénél bejegyzelt nyersanyag-beszerzési szövetkezetek adatai 1877-ben a következők. A német birodalom területén a mondott

évben 213 ily társulat találtatott, ebből volt iparos 149, és gazdasági 64. Az iparos-szövetkezetek közül keletkezett:

1. a cipészek közt	88
2. a szabók közt	23
3. az asztalos-bognárok közt	10
5. a kovács-lakatosok közt	7
5. a takácsok közt	4
6. a cserző-vargák közt	3
7. a könyvkötők közt	2
8. az építők közt	2
9. a kosár-fonók közt	2
10. az üvegesek közt	2
11. a nyerges-kárpitások közt	1
12. a fényképészek közt	1
13. a sütők közt	1
14. a molnárok közt	1
15. a keztyűsök közt	1
16. az esztergályosok közt	1

A gazdasági anyag-beszerező-társulatok rendszeren »fogyasztási-egylet« név alatt szerepelnek, feladatuk azonban nem csupán a háztartási, hanem főleg a gazdasági szükségletek kielégítése; számuk tett, mint említve volt, 64-et.

Az eszköz- vagy gépbeszerző-szövetkezetek ugyanazon elv alapján létesülnek és működnek; feladatuk a termelés megkönnyítése, szerszámok, gépek, állatok és más gazdasági eszközök, ugynevezett el nem fogyasztható dolgok, közösen történt és együttes használat végetti beszerzése. Hogy a szövetkezet ezen fajának, különösen az egészen kisiparosok körében, teszem varró- és más gépek vásárlása esetén tere van, s hogy a gazdaságban tenyészállatok, cséplő-gépek, rosták és más hasonló tárgyak megszerzésénél hasznát lehet venni, ezt alig kell bővebben kimutatni.

Az ilyen szövetkezetek a német gazdasági-egyletek buzgó közreműködésének köszönhetik elterjedésüket. A gazdasági kaszinók sok helyen tulajdonkép ilyen szövetkezetek. Alaptőkéjük üzletrészek alapján gyűl egybe. A gépek használata az időhöz, vagy a helyhez képest, különböző módon fizettetik meg, például a vetőgépért a vele

bevetett terület holdszáma szerint fizetnek. A begyűlt nyereség a társulat költségeinek levonása után az alap-tőke kamatoztatására és tartaléktőke képzésére fordítatik. A többlet azután, mint osztalék, a tagoknak jut. Egy üzletrész egy szavazatot ad, a károk azok szerint viseltetnek a tagok által. Az üzlet élén egy igazgató áll, ki fáradságáért a nyereségben bizonyos százalék szerint részesül. Ezen eszköz-beszerző-szövetkezeteket a nyers anyag-beszerző-társulatokkal lehet összekötni. Németországban kétféle ilyenmű szövetkezet létezett, tudniillik:

1. gépek és eszközöket beszerző	66	szövetkezet
2. tenyészállatok tartására alakult	67	»

Összesen . 133 szövetkezet.

A *raktározási-egyletek* célja közös boltokat vagy árucarnokokat létesíteni. A tagok jogositva, illetőleg kötelezve vannak a műhelyükben készült iparcikkeknek részükre történő eladás végett az egyletnek átadni. Gyakran megrendeléseket is fogad el, s azokat tagjai közt kiosztja, midőn egyszersmind termelő-társulatnak is tekinthető. Más esetekben a nyers anyag nagyban való beszerzésére vállalkozik, midőn ismét anyag-beszerző-társaság jellegével is bír. A raktár-egyletek sokszor pénzintézetekkel, névszerint hitel-szövetkezetekkel vannak üzleti összeköttetésben, melyek a kész árukra előlegeket adnak és így a tagok további termelését megkönnyítik. Tisztán raktározási egylet Németországban, legalább bejelentve, 53 volt, melyek közül alakult az asztalosok, zongora- és szék-készítők körében 24, a szabókéban 8, a kárpitások közt 3, a cipészek, a takácsok és posztósok, a fegyverkovácsok és a szitások között egy-egy. Volt ezen felül ugynevezett iparcarnok 12, egy szénraktár és Königsbergben egy mezőgazdasági raktár-egylet.

A *közösen termelő társulatok* minden szövetkezetek közt a legtöbb belátást, a legtöbb ügyességet és lemondást kívánják a tagoktól. Nemcsak alakításuknál több tőkére van szükség, mint más egyéb cél után törekvő társulatnál, hanem fennállásuk tartama alatt is a kereskedelmi és pénzvizonyokat folyton figye-

lemmel kell kísérni és azokhoz alkalmazkodni mulhatlanul szükséges. A szervezet némi módosítással ugyanaz, mely a többi szövetkezeteknél, de annak megállapítása bármily helyes legyen is, az credmény biztosítása főleg attól függ, hogy ki van a vállalat élén és hogy a szövetkezet minő elemekből áll. Azután vigyázni kell, hogy az üzletrészeket az ingatlanok szerzése fel ne emészsze, a tagok csak hosszabb felmondási idő után léphessenek ki, a nyereség egy részéből tartalék-tőke alakíttassék, és nagyon tanácsos, mint ezt az 1865. évi stettini nagygyűlés is ajánlotta, hogy a bizonyos árúk vagy nagyobb tárgyak elkészítésénél közreműködő iparágak abban kellőleg képviselve legyenek. Azonban mindezen nehézségek daczára, melyek pedig nem közönségesek, a németországi termelőszövetkezetek a válság hatása alatt nem szenvedtek többet a hasonnemű magán vállalatoknál és különösen azok, melyek a szövetkezet szellemének megfelelőleg jártak el, nemcsak minden nagyobb kártól mentek maradtak, hanem szép anyagi eredményt is tudtak tagjaik számára biztosítani. A termelés a raktározással és eladással szokott kapcsolatban történni, azért az ilyen társulatok bizonyos tekintetben raktár-egyleteknek is tekinthetők. Mint termelő-társulat ismeretes volt 1877-ben a német birodalom területén az iparosok körében 137, a gazdák körében 51, összesen tehát 188, melyek közül alapíttatott:

1. az asztalosok és a rokon foglalkozású iparosok által	26
2. a könyvnyomdászok, könyvkötők és kereskedők által	17
3. a fonók és szövők által	15
4. a sütők és molnárok által	10
5. a szivargyártók által	9
6. a szabók által	8
7. az ácsok és kőfaragók által	5
8. a cipészek által	5
9. a gépészek, érczmunkások, czukorgyártók, serfőzők és mészárosok által együtt	20
10. a szeszegetők, fazekasok, aranyozók által	9

11. a varrógép-gyártók, órásook, kefekötő-fésűsök által	6
12. a bányászok, bőrmunkások, festők, mechanikusok, granit-márvány-munkások, keményítő-gyártók és a személyes szolgálatokat teljesítők által egy-egy, összesen	7

A gazdasági termelő-társulatok következőleg osztottak fel:

1. a tejgazdaság céljaira	36
2. » pincegazdaság céljaira	10
3. » komló-termelés »	2
4. » állattenyésztés »	1
5. » műtrágya-készítés »	1 szövetkezet létezett.

A *fogyasztási egyletek* sokkal ismertebbek már nálunk is, sem hogy lényegök és szervezetöknek külön ismertetése szükséges lenne, csak hogy ezekről is áll, a mit a nyersanyag-beszerző társaságoknál mondtam, t. i. a beszerzett élelmi- és fogyasztási szerek minőségét és készletét rendszeren szakértő által kell megvizsgáltatni, és hogy a hitelezéseknél óvatosan kell eljárni. Fogyasztási egylet a német köteléki irodában 624 volt bejelentve, melyből 286 Porosz-, és 136 Szászországra esett. Volt ezenfelül Németországban az 1877. évben még 50 építő-szövetkezet, melyekre azonban nagyon kedvezőtlen idők jártak. Ezek nem csak munkás-lakokat, hanem egyáltalán épületeket emelnek és így tulajdonkép közös termelő-társulatok, melyek az építési iparágak körében jöttek létre. — Ha ezen előadás körében tartoznék, fel lehetne itt még említeni a gazdasági előlegpénztárakat is, (Darlehenscassen), melyek közül sok, különösen a Rajna vidékén, szövetkezeti alapon létesült és a Schulze-Delitschétől bizonyos tekintetekben eltérő Raiffeisen-féle szervezet mellett működik.

A szövetkezeti ügy már mindenütt törvények által van szabályozva; így Németországban 1867. évi márczius 27-én és újabban 1871. évi május 19. hoztak ide vonatkozó törvényeket. Ausztriában is van ide vonatkozó törvény. *A szövetkezetek jogviszonyait nálunk a kereskedelmi törvénykönyv (1875. évi XXXVII. t. c.)*

tizenegyedik címe szabályozza. Ebben ki van mondva, hogy szövetkezetnek meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hiteleinek, keresetének és gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg a kölcsönösség alapján, előmozdítására alakul. Ide tartoznak nevezetesen: az *előlegezési és hitelegyletek*; a *nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására, vagy közös termelésre alakult egyletek*; a *fogyasztási-egyletek*; a *laképítő és a kölcsönös biztosító-társaságok*. Szabályozva van abban a szövetkezet alakulása, a tagok jogviszonyai egymás közt és harmadik személyek irányában, a szövetkezeti szervezet, annak feloszlása és a szövetkezeti tagok elleni kereset elévülése. Meghatározza e törvény az alapszabályokban teendő intézkedéseket. Kimondja, hogy azok a tagok névjegyzékével együtt a kereskedelmi cégjegyzékbe bevezetés és közzététel végett azon törvényszéknél, melynek kerületében a szövetkezet székhelye van, bejelentendők. A bejelentésben egyéb természetes mozzanatok és adatok mellett azt is föl kell említeni, hogy a tagok a szövetkezet kötelezettségeiért korlátlan, vagy korlátolt felelősséget vállalnak-e; és ha ez utóbbi esetben a felelősség a törvényben meghatározott mértéken túl terjesztetik ki, ezen felelősség terjedelmét. Ezen rendelkezés az egyetemlegesség elvével szigoruan véve nem egyezik meg ugyan, de a gyakorlati szükségét nem téveszti szem elől és a kölcsönösségnek tért biztosítani, a könnyelmű vállalkozás által okozható károknak határt szabni és így a szövetkezet intézményének életképességét csak fokozni lehet hivatva. Az alapszabályok bemutatásával egyidejűleg igazolni kell, hogy az alapszabályok az alakuló közgyűlés által megállapítottak, s hogy az igazgatóság és felügyelő bizottság megválasztott. A headványt az igazgatóság tagjai a törvényszéknél vagy sajátkezűleg írják alá, vagy azt hitelesített alakban nyújtják be. A szövetkezet a cégjegyzékbe történt bevezetés és kihirdetés előtt létezőnek nem tekintetik.

A korlátlan felelősséggel alakult szövetkezetek tagjai a társaság kötelezettségeiért, a mennyiben azok a társaság vagyonából ki nem elégíthetők, egyetemleg egész vagyonukkal felelnek. A korlátolt felelősségű

szövetkezetek tagjai pedig, ha az alapszabályok más-ként nem intézkednek, csak lekötött üzletrészüik erejéig kötelezvék. Itt tehát ki kell mondani, hogy a felelősség mérve az üzletrészekre szoríttatik-e, vagy pedig annak bizonyos hányszorosára, pl. félszer, kétszer vagy többször annyira terjesztetik ki. A társaság hitelezői az egyes tagokat csak akkor vehetik igénybe, ha a társaság vagyonára nyitott esőd befejeztetett, és ha abból nem elégítették ki.

A ki fennálló szövetkezetbe lép, az a belépése előtt keletkezett társasági kötelezettségeikért is felelős. A tagnak, ha a társaság bizonyos időre alakult, jogában áll minden vagy csak egyes üzletrészeire nézve előleges felmondás mellett kilépni. A tagság a halál által is megszűnik. A szövetkezet az egyes tagot az alapszabályokban meghatározott okok miatt kizárhatja. A tag jogait előleges bejelentés mellett másra is átruházhatja. A közgyűlés, igazgatóság és felügyelő bizottságra vonatkozó intézkedések ugyanazok, melyek a részvénytársaságra vonatkoznak, csak hogy a szövetkezet természetének megfelelő módosítással. Az igazgatóság minden évnegyed végén a be- és kilépett tagokat, a felmondott üzletrészek számát a törvény-széknel bejelenteni, és minden év január havában a tagok betűrendes névjegyzékét, az általuk birt üzletrészek kiténtetése mellett, bemutatni tartozik.

Ezek a magyar kereskedelmi törvény azon intézkedései, melyek a szövetkezetek megengedett szervezetét és jogkörét meghatározzák.

A szövetkezetek nálunk is már meglehetősen elvannak terjedve és azok legújabb, habár nagyon hiányos adatai a következők: az elmúlt 1878. évben a magyar korona országainak területén létezett 215 szövetkezet önszegélyző-, takaré-, hitel-, előleg-, kölcsön-pénztáregylet és népbank név alatt. Ezen összegből esett Budapestre 22, Magyarországra és Erdélyre 180, Horvát-Szlavonországra 13, együtt 215. Ezen szövetkezetek csak egy része küldte be a kereskedelmi ministeriumhoz adatait, úgy, hogy azok forgalmát nem tudom kimutatni. Hasonlóképen nincsenek kezem ügyében a fogyasztási, közös anyagbeszerzési és egyéb szövetkezeti fajokra vonatkozó megbízható adatok, pedig

tudva van, hogy egyes vidékeken különösen a fogyasztási egyletek szépen gyarapodnak. Termelő-társulat alig egy pár létezik az országban, pedig a mint csak arról van szó, hogy a hazai kisiparosoknak egy nagyobb állami szállítás biztosítsák, a nehézségek, melyekkel ezeknek a mai termelési áramlat ellenében küzdeni kell, egész meztelenségökben láthatók.

Ugy vagyok meggyőződve, t. uraim, hogy a hazai ipartársulatok és mindazok, kik az iparosokra befolyással bírnak, az ipar és így a közügyek körül is alig szerezhetnének nagyobb érdemeket maguknak, mint ha a szövetségeket terjeszteni igyekeznének. Első sorban most már a közös társulati termelésre kellene példát adni, azután pedig annak követésére buzdítani az iparosostályt. Az út, melyen haladnának, mint az eddig mondottakból világos, nem töretlen és kitarás, ésszerű eljárás mellett bizton célhoz vezet. Törvényünk is van, mely a vállalkozás ezen formáját szabályozza. A külföldön ezen társulatokkal a közvetlen versenynyel szemben szép eredményeket értek el, nálunk pedig a versenynek a legtöbb irányban egyedül lehetséges alakulatait képezik.

Igen hasznos és igen üdvös hatással biztató intézkedésnek tekintem ez okból, hogy a második országos iparos gyűlés előkészítő értekezlete az önségély elvén alapuló közös termelő-társulatok és hitelegyletek terjesztésének ajánlatát felvette a napirendre. Nekem jutott a szerencse, hogy ezen ajánlatot indokoljam s kérjem önöket és önök által a hazai ipartársulatokat, hogy a kölcsönösségre fektetett iparos-szövetségek alakítását különös feladatukká tegyék és ez által a magyar ipar fennállásának alapjait a maguk részéről is szilárdítani igyekezzenek. (Hosszantartó, megmegújuló helyeslés).

Dr. BALLAGI GEZA

